

I. Bevezetés

Az emberi jogok és a nemzeti kisebbségek jogainak viszonya egyike korunk problematikus kérdéseinek. Mindmáig nem alakult ki egyetértés még azon országok jogfelfogásában sem, amelyek alkotmányos alapértéknek tekintik az emberi jogokat, és a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítésére is hajlandók valamilyen szinten. Elismerik ugyan nemzeti kisebbségeik létezését és jogait, de csak bizonyos mértékben. Megjelenik az a szemlélet is, hogy a nemzeti kisebbségek jogai emberi jogok ugyan, ám gyakran olyan értelmezést kapnak, hogy nem többek a negatív szabadság körébe tartozó szabadságjogok állami beavatkozástól mentes érvényesítésénél. Azaz a nemzeti kisebbségekhez tartozó egyének magánéletükben úgymond az állam beavatkozásától mentesen érvényesíthetik nemzeti sajátosságait. Ám a közéletben, az állam hivatalos viszonyrendjében, illetve az állammal szembeni, a nemzeti többséghez hasonló módon támasztott igényeik formájában nem, illetve – jobbik esetben – a nemzeti többségnél korlátozottabb mértékben.

A kérdés nemzetközi szinten sem rendezett. Ezt például az Európa Tanács döntéshozói sem oldották meg, hiszen nem fogadták el azt, hogy az Európai Emberi Jogi Charta egészüljön ki egy, a nemzeti kisebbségek jogait lefektető résszel. Emiatt az Európai Emberi Jogi Bíróság nem ítélezhet egy ilyen jogi norma alapján. A nemzeti kisebbségeket érintő ítéleteit így más emberi jogi dokumentumok nemzeti kisebbségekre is vonatkozatható részeire támaszkodva hozza.

E dolgozat azt kívánja bizonyítani, hogy lehetséges a nemzeti kisebbségek jogainak emberi jogi értelmezése, ugyanakkor nem tekinti a nemzeti kisebbségek jogait biztosítottnak pusztán a negatív szabadság érvényesülésével. De amint azt a reális szocializmus többnemzetiségű államszerkezetének elnyomó nacionalizmusai bizonyítják, a pozitív szabadság nemzeti válfaja negatív szabadság nélkül súlyos problémákkal jár. Ezért e dolgo-

zat olyan megoldást kínál, mely szerint nem pusztán a nemzeti kisebbségek jogai sorolhatók az emberi jogok közé, hanem az egyén nemzeti jogai is. Következésképpen minden egyénnek joga van nemzeti jogainak érvényesítésére függetlenül attól, hogy a nemzeti többséghez, avagy a nemzeti kisebbséghez sorolja-e magát az adott államon belül. Az államnak pedig kötelessége mind a szabadságjogok, mind pedig az igényjogok közé sorolható jogainak biztosítása. Ugyanakkor ebben a kérdésben is érvényes az az elv, hogy az emberi jogoknak az is alanya, aki szemben áll velük. E dolgozat megoldása a kantianus hagyományt követi. Feltételezi az ember morális képességeinek olyan körét, melynek révén képes megismerni és megítélni mások övétől eltérő tulajdonságait, és bizonyítani kívánja, hogy e képességével a nemzeti sajátosságok vonatkozásában is élni tud. Sőt lehetségesnek tartja ezen értékítéletek politikai alkalmazását is.

Mindehhez persze meg kell vizsgálni a nemzeti jogok mibenlétét. Az emberi és kisebbségi jogok viszonyának kényes volta ugyanis nyilvánvalóan nem csak egy korunk jogvitái közül, és az egyes álláspontok végső érvei nem pusztán jogi argumentumok. Gyökereik a nemzeti kérdéshez s annak kisebbségi vonatkozásaihoz, valamint az emberi jogok morális alapjainak különféle felfogásaihoz nyúlnak vissza. Éppen ezért mindenekelőtt ezeket kell szemügyre vennünk, ha megoldást kívánunk találni a problémára.

Ennek kapcsán azt is meg kell vizsgálni, hogy miért nem sorolták a nemzeti kisebbségek jogait az emberi jogok közé a felvilágosodás morálfilozófusai. Tehát kérdésünk nem az, hogy miképpen alakult ki a nacionalizmusnak az emberi jogokat kétségbe vonó változata, hanem elsősorban arra a kérdésre kell választ találnunk, hogy a liberális nacionalizmus elvrendszere vajon miért nem kapcsolta a nemzeti jogokat az emberi jogokhoz.¹

Természetesen jellemeznünk kell az akkor kialakult álláspontok mai következményeit is. Át kell tekintenünk, hogy a nacionalizmusról folytatott viták érvei közt melyek azok a szempontok, melyek egy emberi jogi felfogás alapjául szolgálhatnak. Ennek kapcsán fel kell vetni a kérdést, hogy vannak-e a nemzeti kérdésnek olyan morális alapjai, amelyek megfelelnek az emberi jogok morális alapjainak. S ha vannak ilyenek, akkor választ kell adniuk arra a kérdésre, hogy miként kapcsolhatóak be a nemzetiségi jogok az

emberi jogok rendjébe, azaz meg kell adniuk e jogok olyan értelmezését, amely megfelel a nemzetiségi jogok lényegének, ugyanakkor nem kérdőjelezi meg az emberi jogok érvényét, beleértve természetesen a polgári jogokat is. Sőt be kell mutatniuk, hogy megteremthető az összhang köztük. Már a probléma felvetéséből is nyilvánvaló, hogy a nacionalizmus nem minden dimenziója feltehető meg az emberi jogok feltételrendszerének. Ugyanakkor feltételezhető, hogy számos eleme igen.

A dolgozat tehát azt kívánja bemutatni, hogy lehetséges a nemzeti jogok emberi jogi értelmezése. Alcímében ugyan a nemzeti kisebbségek jogai szerepelnek, ám az emberi jogi közelítésmód kapcsán az egyén nemzeti jogainak emberi jogi jellegét vizsgálja. Ebből következnek a kisebbségek – mind a nemzeti kisebbségek, mind az adott nemzeti csoportok, tehát a többségen és a kisebbségen belüli kisebbségek, azaz az egyes nemzeti kérdésekben az ottani többségtől eltérő álláspontot vallók – jogai. Ugyanakkor a dolgozat elsősorban a nemzeti kisebbségek szempontjait hangsúlyozza.

A nacionalizmus átfogó jellegű, tehát számos olyan elemet is tartalmaz, melyek összeegyeztethetetlenek az emberi jogokkal. Ezért az ilyen nacionalizmusfelfogásokkal nem foglalkozunk. Csak azokat vizsgáljuk, melyek egyes elemei fontosak lehetnek az emberi jogi felfogás számára. Ebből kifolyólag a dolgozat nem tartalmazza a nacionalizmus általános elméletét, sőt feltételezzük, hogy a jelenséget maradéktalanul megmagyarázó elmélet nem is lehetséges, mivel folyamatosan változó jelenségről van szó. Ugyanakkor természetesen építünk az eddigi felismeréseknek a témánk szempontjából relevánsnak tekintett elemeire.

Először azt vizsgáljuk, miért nem sorolták a nemzeti jogokat az emberi jogok sorába a nacionalizmus kialakulása során, illetve milyen alternatív megoldások születtek az emberi jogi felfogással szemben a liberális nemzetállam keretein belül, valamint azt is, hogy az első viták során milyen formában jelentek meg olyan elemek, amelyek a kérdés emberi jogi megítélése szempontjából fontosak. Ennek kapcsán kitérünk a locke-i vallási toleranciaelmélet kivétel-elvének lehetséges nemzeti alkalmazására, továbbá a Kant és Herder történelemfilozófiájával szemben megfogalmazott azon kritikai észrevételére, amely az univerzalizmus és partikularizmus ellentétének feloldatlanságával

érvel. Ezt a felismerést a nacionalizmus alapvető morális dilemmájának tekintjük. Feloldásának elmaradása pedig más nacionalizmusfelfogások sikere előtt nyitotta meg az utat.

A nemzeti sajátosságok individualista elemeit így David Hume elemzi, de nem az emberi jogok nézőpontjából. Ám erre építve nála jelenhetnek meg az egyén nemzeti identitásának az államhatalom általi szelektív befolyásolásának szempontjai. Megnyílik továbbá a tér a liberális nacionalizmus utilitarista felfogása előtt. Ennek milli válfaja az állam polgárainak eltérő nemzeti identitását az állam egységére és politikai berendezésére veszélyt jelentő tényezőként jellemzi. Ugyanakkor az egységes nemzeti identitást az állam szilárdságát és nemzetközi versenyképességét erősítő tényezőnek tartja. Ezért a következtetésért cserébe azonban fel kell adnia az individuális választás jogát, s így szembekerül saját, az állam más vonatkozásaiban érvényesítendőnek tartott haszonelvű alapelveivel.

Lord Acton – Mill nemzetfelfogását bírálva – felismeri, hogy politikai szabadság nem létezhet nemzeti szabadság nélkül. Ugyanakkor belső ellentmondásokkal terhelt jelenségnek, lényegében deformációnak tekinti a nacionalizmust. Kollektivitásként kezeli, és a nemzeti karaktert tekinti meghatározónak a nemzeti szabadság jellegének megítélésekor. Így azonban nem oldható fel a benne rejlő morális feszültség, s végső soron nem akadályozható meg a nemzeti elnyomás sem.

Henry Sidgwick Millhez hasonlóan az egységes nemzetállamot a modern állam formájának tartja. Szerinte a nacionalizmus egyszerűen aktuális, ezért egy praktikus etikának meg kell hajolnia a nemzeti érzések ereje előtt. Jóllehet látja, hogy a nacionalizmus belső feszültségektől terhelt, ezeket nem kívánja, ám elégnak tartja hasznossági szempontú összevetésüket. Ez pedig mindenekelőtt mozgósító erejükben rejlik.

Ezek a szempontok az univerzalizmus és a nacionális partikularizmus ellentétét a partikularizmus javára döntenek el. Ezért a nemzetállam oltárán feláldozható, sőt feláldozandó más nemzetiességű polgárainak nemzeti öntudata, jóllehet az így megszülető liberális nemzetállam ezt a liberális demokrácia szabályainak általános betartásával gondolja, ebben a kérdésben a kivétel elvét alkalmazva. Ezzel azonban a liberális állam éppen egyik alapvető szervezési kérdésében kerül szembe saját individualis-

ta értékrendjével, sőt a kivétel alkalmazása során azzal a problémával is, hogy nem képes véglegesíteni a nemzet jellemzőinek teljes sorát. Ezek kapcsán pedig a kivétel a társadalom értékrendjébe és az államhatalom több területére is átszivárog.

A nemzet összetett voltának és a kivételek jelentőségének Max Weber általi megfogalmazása azonban nem jár együtt a nemzeti értékek morális elemzésével. Ugyanakkor a későbbi viták jelentős része mégis a nacionalizmus lényegi elemét keresi, azt, amelyre a többi visszavezethető. Ám ezáltal a nacionalizmus számos olyan jellemzőjét elemzik, melyeket az emberi jogi értelmezésnek is figyelembe kell vennie. A modernizmus és primordializmus közti vita kapcsán mindkét érvcsoporttal számolnunk kell. A kérdés emberi jogi felfogásának tehát egyrészt mindenképpen figyelembe kell vennie a nacionalizmus modern világhoz kapcsolódó elemeit. Ezeknek, mint például a társadalmi kommunikáció modern eszközeinek, főként az élő nyelv szerepének, a magas kultúra elemeinek, vagyis a tudománynak, a művészeteknek, a modern állam intézményeinek, a modern gazdaságnak, a modern közéletnek stb. szerepelniük kell az emberi jogi felfogás szempontjai közt, akárcsak a nemzeti identitás örökség-jellegének, hiszen az egyén készen kapott helyzetbe születik bele, amelyben nemzeti, sőt az adott nemzet nemzet előtti alkotóelemeivel szembeül, például a közös hagyományvilággal, a mítoszokkal, a korábbi szimbólumokkal, a kommunikációs örökséggel, a meglévő állami keretekkel, a közös történelmi tapasztalatokkal, a nemzeti nyelv korábbi változataival.

Ám éppen a modernséghez és nemzet előtti örökséghez kapcsolódóan kell felvetnünk egy számunkra nem kevésbé fontos kérdést, nevezetesen az egyén nemzeti döntésképeségének és végső soron a nemzet szabad választásának és alkotásának, a voluntarizmusnak a kérdését. Azt a kérdést, hogy milyen mértékben egyéni döntések eredménye a nemzet, illetve milyen mértékben adottság. Az emberi jogok morális alapjai nyilvánvalóan nem érvényesülhetnek, ha a nemzeti hovatartozás lényegében véve megváltoztathatatlan, s az az embert uraló társadalmi és lélektani kötöttséget jelenti. Ennek a felfogásnak a helyességét vizsgáljuk a nacionalizmus törzsi értelmezésének kritikája során, megállapítva, hogy ez a felfogás alapvetően téves, és ezért célját sem érheti el, minthogy a nemzetet az emberi társa-

dalom nemzet és állam előtti szakaszával azonosítja. Ezért a nacionalizmusban rejlő feszültséget sem képes feloldani, sőt elmélyíti azt.

A nemzeti identitás primordiális elemei nem jelentenek megváltoztathatatlan, az egyént determináló adottságot, hiszen a nemzeti örökség egyik eleme sem ilyen. Ugyanakkor a nemzet modern elemei sem jelentik a nemzet előtti örökségtől történő akadálytalan elszakadást az egyén számára. Szintézisük lehetséges, ám maga a szintézis még nem eredményez feltétlenül egy olyan álláspontot, amelyik illeszthető az emberi jogok értékrendjéhez. Eredménye akár egy új típusú kollektívizmus is lehet, amely a nacionalizmusban az eliteknek a modern értékekkel szembeni harc során az ősiséghez való visszatérés eredményeképpen visszanyert méltóságát látja, majd az ilyen elitek terjesztik ki a nemzeti érzést a népre. Az emberi méltóság nemzeti vonatkozásai instrumentalista értelmezésének így azonban szintén fel kell áldoznia az egyéni szabadságot, de az egyetemes normák érvényesíthetőségét is.

Nyilvánvaló, hogy a nacionalizmus nem mindegyik felfogása felel meg az emberi jogok értékrendjének. Ám felvethető a kérdés, hogy annak okán, hogy a nacionalizmus eszméjének egyes változatai nem mindig, sőt esetenként egyáltalán nem vették figyelembe az egyéni akaratot, jogunk van-e ma is így cselekedni. Ha az ember jogai magukban foglalják az ember nemzeti sajátosságainak egy jelentős részét, akkor aligha.

A modernizmus feltételezi az emberi döntés lehetőségét nemzeti identitásának a kérdésében, ugyanakkor a primordialisizmus érvei nyilvánvalóvá teszik, hogy e döntéseit olyan adottságai is befolyásolják, amelyeket környezetétől kap. Vajon e kézen kapott tényezők, elsősorban a lélektaniak, olyan mértékű befolyásoltságot jelentenek-e, amelyek kizárják a kérdés egyéni megítélését az emberi jogok morális alapjaira építve? Ebben az esetben ugyanis a nacionalizmus kapcsán felvethető a törzsi kapcsolatok újjáéledése.

A modernizmus kapcsán azonban világos, hogy a nacionalizmus felváltotta a prenacionális formákat, törzsi identitással nem teremhető modern nemzetállam. Ám a nacionalizmus nem azonosítható a többi prenacionális identitásformával sem (a rendit például felváltotta), még akkor sem, ha számos elemét

magába olvasztotta. Ez a különbségtevés azért fontos, mert számos liberális gondolkodó felfogásától eltérően a fentiek kapcsán eltérés van a törzsi és nemzeti kisebbségek jogvédelmének morális alapjai közt. Ugyanakkor a különbségek ellenére meg kell adni a törzsi kisebbségek jogvédelmének alapelveit, s kiindulópontunknak az emberi jogoknak kell lenniük. Ennek értelmében az illiberális szerkezetű törzsi társadalmak tagjai azért jogosultak védelemre, mert társadalmuk pusztulása egyben e társadalmak tagjainak tragédiáját is jelenti a modern versenytársadalom feltételei közt. Az emberi autonómia elve abban, de csak abban az esetben érvényesül, ha az adott közösség gátolja ugyan érvényre jutását, de tagjai számára az emberi jogok liberális világának gyors átvétele e gátaknál is nagyobb veszélyt jelent számukra. Ugyanakkor szélesebb társadalmi környezetüknek kötelessége támogatni modernizációjukat, ám önmaguk és nem mások sajátosságaiból kiindulva.

Jóllehet a nemzeti identitás nem azonos a törzsszel, lélektani elemei nyilvánvalóan vannak. Meg kell vizsgálnunk, vajon ezek nem jelentik-e szükségszerűen az agresszív szenvedélyek uralmát, illetve általuk motiváltan a nulla összegű játszmák választását a más nemzetiségűekkel kialakuló kapcsolatokban. Ebben az esetben ugyanis indokolt az állam nemzeti központosítása. Ám ha a nemzeti identitással bíró személyeket indulatok által uraltaknak tekintjük, akkor a liberális nemzetállam alapjai is veszélybe kerülhetnek. A nemzeti indulat kérdése ugyanis olyan nem végleges elemekből álló jelenség, amely esetében nem lehet pontosan megadni a szükséges nemzeti konszenzus tartalmát. Ebben a kérdésben csődöt mond a többségi döntéshozatal a nemzeti többség körében is. Ám mivel a kérdésben kiiktatózott az emberi jogok eszköztára, a döntés a mindenkorai politikai többség kezébe kerül. Tehát nemcsak a nemzeti kisebbségek, hanem az adott nemzeti többség politikai kisebbsége is kiszorul a kérdés eldöntéséből, és morális akadályja sincs, hogy a döntés ellene is irányulhasson. S ez a helyzet akkor is, ha a liberális demokrácia a nacionalizmus szenvedélyszerű és nem szenvedélyszerű elemeit együttesen is veszélyforrásnak tartja. A nemzeti tekintetben akadálymentes többségi döntéshozatal nemcsak a nemzeti kisebbség hatalmi kontrolljára teremt lehetőséget, hanem a nemzeti többségen belüli kisebbség korlátozására is.

Ám megállapítható, hogy egyrészt nem csak érzelmi elemekből áll a nemzeti identitás, továbbá hogy érzelmi részének nem kell szükségszerűen agresszív szenvedélyekből állnia. Ebben az esetben pedig nyilvánvalóan folyhat morális vita a nemzeti kérdés problematikus elemeiről mind egyazon nemzet tagjai, mind pedig különféle nemzetek tagjai közt. Ám ahhoz, hogy ezt a vitát egyének folytathassák, tisztázni kell a nemzeti örökség jelentőségének kérdését.

Mindenekelőtt le kell szögezni az alábbiakat:

1. Nyilvánvaló, hogy számos nemzet kialakulása során a hatalmi erőszak jelentős szerepet játszott. Ám ez nem teremt morális jogot ennek folytatására.

2. A nemzeti örökség befolyásoló tényező ugyan, de morális értékelése az egyén számára lehetséges.

3. A nemzeti identitás megváltoztatása lemondásokkal járó lassú, ám végül kétséges eredménnyel járó folyamat, ezért annak akár közvetett, akár közvetlen kényszerrel történő befolyásolása morálisan nem indokolható. Ugyanakkor egyéni döntés alapján lehetséges, de függ a választott nemzet befogadási hajlandóságától is.

Ám ahhoz, hogy ezek az egyébként igazolható elvek egyének közti morális vita tárgyát képezhessék, fel kell oldani az univerzalizmus és partikularizmus feszültségét.

Ehhez pedig meg kell adni annak a felfogásnak a kritikáját, amely szerint lehetséges egyéni választás, ám a nemzeti csoport az a szint, amely közvetíti az egyéni akaratot az egyetemes emberi felé. Az egyén azonban képes morális ítéletet alkotni mind saját nemzettársainak, mind más nemzetek tagjainak nemzeti cselekedeteiről. Erre három tényező teszi képessé. Az egyik úgymond a nacionalizmus fogalma, amely révén megismerheti a nemzet alapvető általános jellemzőit és társadalmi funkcióit, amelyekre igényt tarthat az ember. Továbbá ismeri az adott nemzet konkrét jellemzőit és az adott nemzet adott tagjának álláspontját, valamint az emberi jogok rendjét. Ezen az alapon képes a nemzeti részrehajlás határait oly módon megvonni, hogy a saját nemzetének tagjaival fenntartott szorosabb kapcsolata ne jelentse mások nemzeti fejlődésének akadályozását.

Az egyén tehát képes morális vitát folytatni embertársaival az ember morális egyenlőségének elvére támaszkodva. Ebben

az esetben azonban az egyenlőségnek nemzeti egyenlőségnek kell lennie, így meg kell állapítani a nemzeti egyenlőség kritériumait. Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy nem tartozhatnak közéjük azok a nemzeti álláspontok, amelyek mások elnyomását indokolják. Következésképpen ezek jogvédelmét sem követelheti az egyén. Ugyanakkor az egyén képes választani a nemzeti jellemzők közül, sőt képes alkotni is azokat. Azaz képes morális vitát folytatni a nemzeti modernizáció és nemzeti örökség egyes elemeiről, illetve a múlt tanulságairól is. Nemcsak mások, hanem saját nemzetének vonatkozásában is le tudja vonni a következtetést, hogy a nemzeti múlt nem mindegyik eleme értékelhető morális értelemben pozitívan, mint ahogy a modernizáció mindegyik elképzelése sem. A nacionalizmus egyes irányzataival kapcsolatban ugyancsak képes morális értékítéletre. Következésképpen e morális képességek birtokában az egyén igényelheti nemzeti sajátosságainak védelmét, nemzeti méltóságának tiszteletben tartását.

Ehhez a felfogáshoz az emberi jogok egyenlőségelemének azon változatát kell elfogadnunk, mely szerint az egyenlőség jelentős részben a különbözőségek jogegyenlősége. Biztosításához az államra is szükség van, hiszen nemzeti életüknek számos olyan területe van, amely állami vetülettel is bír. Az állam tartózkodása tehát a nemzeti élet magánéleti területeibe történő közvetlen beavatkozástól részben ugyan megragadható a szabadságjogok fogalmaival, más területek viszont az állam nélkül nem létezhetnek. A nemzetállamok korában tehát az állam polgárainak joguk van élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a nemzetállam biztosít akkor is, ha a többségtől eltérő nemzeti csoportot alkotnak. Polgárai nemzeti esélyegyenlőségének megteremtéséhez persze az államnak meg kell nyitnia intézményrendszerét azok előtt a polgárai előtt is, akik a többségétől eltérő nemzeti identitással bírnak, az ő sajátosságaihoz is igazítva intézményeit. A nemzeti jogok alapjának mindenképpen az e jogokat igénylő személyeknek kell lenniük. Ám minthogy a nemzeti kisebbségek tagjai jogaik egy jelentős részét közösségben gyakorolják, számukra az államnak a kollektív döntéshozatal feltételeit is meg kell teremtenie.

A fenti felfogás jelenik meg azoknak a területeknek a jellemzése során, amelyeket gyakran szokás a nemzeti kisebbségek

jogai közé sorolni. Például a nyelvi jogok az anyanyelv állami szintű használatának biztosítását is jelentik. Az állam polgára ugyanakkor igényelheti, hogy a magas kultúrára épülő nemzet-állam a nemzeti többséghez hasonlóan tegye lehetővé számára e magas kultúra egyes, az államhoz is kötődő területeinek művelését, vagyis méltányosan támogassa nemzeti sajátosságainak tudományos vizsgálatát, tudományos és kulturális intézményeit, oktatási rendszerében az anyanyelven oktató iskolák szabad alapítását az oktatás minden szintjén, de a döntést az oktatás tartalmi kérdéseiben is.

Ugyanakkor a felsoroltak mellett egy további területet is fontosnak tartunk. A nacionalizmus nyilvánvalóan rendelkezik lélektani összetevőkkel is. Amint az kiderült, a nacionalizmus lélektani összetevőinek is vannak morális dimenziói, éppen ezért morális vita tárgyává tehetők és politikai dimenziói is alávethe- tők morális értékelésnek. Ezért igényeket támaszthatunk az állammal szemben ebben a kérdésben is. Nevezzük ezt a területet a nemzeti tisztelet elvének. Arról van szó, hogy minden egyéni és csoportjog megadása esetén sem biztos, hogy az adott nemzeti csoport tagjai „otthon érzik” magukat az adott állam ke- retei közt. Az állam az adott csoport kultúrájának és önérzeté- nek védelmezője is. Vagyis a nemzeti szimbólumokról, ünnepek- ről hozott állami döntésnek teret kell nyitnia a kisebbségek szimbólumai és ünnepei előtt is.

Az egyén tehát követelheti államától azoknak a jogoknak a tiszteletben tartását, melyek révén saját adottságai alapján teljes nemzeti életet élhet. Ha az állam ezt polgárai egy része szá- mára nem teszi lehetővé, akkor nem tekinti őket morálisan egyenértékű személyeknek. Megsérti esélyegyenlőségüket, minthogy személyiségük fejlesztését számos területen akadályozza, miközben az állami kötelelességek ugyanolyan körét ruházza rájuk. A nemzeti jogok emberi jogi felfogásának egyik fő célja, hogy az államot a kisebbségek nemzeti fejlődését is segí- tő állammá tegye.

Jelen dolgozat sokat köszönhet Halmai Gábor, Kis János és Ludassy Mária tanácsainak és kritikai észrevételeinek. Vala- mennyiüknek hálával tartozom.